

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуто проблеми формування готовності майбутнього учителя до запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі у процесі фахової підготовки. Проаналізовано потенційні можливості психолого-педагогічних курсів у процесі професійної підготовки учителів щодо ефективного запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі. Зроблено висновок про необхідність спеціальної підготовки студентів педагогічного ВНЗ до запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі.

Ключові слова: формування, готовність, конфліктні ситуації, учнівське середовище, майбутній учитель.

Складні й суперечливі процеси, які відбуваються в Україні на початку третього тисячоліття, вимагають підвищення рівня професіоналізму освітян. Система середньої освіти порівняно з іншими соціальними інститутами вирізняється різноманітністю функціональних, рольових, міжособистісних, міжгрупових взаємозв'язків.

У таких умовах особливого значення набуває створення в педагогічному процесі школи оптимальних умов для формування кожного учня як унікальної особистості, яка здатна до повноцінної самореалізації в різних сферах життєдіяльності та прагне розбудовувати конструктивну взаємодію з іншими людьми на основі взаємоповаги й толерантності. Однак формування такої особистості є складним процесом, результативність якого значною мірою залежить від ціннісних установок, особистісних якостей та професійних позицій стосовно конфліктних ситуацій самого учителя. Одне з чільних місць у цій системі професійно-педагогічної компетентностей посідає готовність учителя до запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі, яка водночас є основою для розбудови ефективного спілкування з іншими учасниками навчально-виховного процесу в школі і засобом запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій на засадах гуманності, толерантності, відповідальності, співпраці.

Над вирішенням питань педагогічної конфліктології працювали А. Анцупов, В. Афонькова, Г. Балл, О. Белкін, С. Гиренко, В. Жаворонков, В. Журавльов, І. Зиміна, О. Іонова, Т. Литвиненко, М. Рибаківа, Є. Тонков та інші; особливості підготовки майбутніх учителів до розв'язання конфліктів у педагогічному процесі висвітлювали Г. Антонов, С. Баникіна, М. Рибаківа, В. Семиченко, Л. Симонова, Н. Щуркова та інші. Низка досліджень присвячена питанням підготовки майбутніх учителів до розв'язання конфліктів в освітньому середовищі (Г. Болтунова, М. Васильєва, О. Лукашенок, С. Мусатов, Г. Пльотка та інші).

Однак, як свідчать наукові доробки Ю. Бабайцевої, В. Грехнева, Т. Іванової, В. Крюкової, Н. Кузьміної, А. Лукашенко, Л. Мітіної, І. Риданової, Н. Самсонової та ін., учителі-початківці зазнають труднощів у процесі педагогічної діяльності і спілкування: нерозуміння внутрішньої позиції учня, труднощі у взаємодії з класом, уповільнене реагування на зміни навчально-виховної ситуації, невміння переводити

ти деструктивний конфлікт у конструктивний, невміння прогнозувати конфліктну взаємодію, управляти нею та аналізувати її результати.

Мета статті – проаналізувати можливості психолого-педагогічних дисциплін у формуванні готовності майбутнього учителя до запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі.

Труднощі молодих учителів стосовно правильного вибору адекватної моделі поведінки щодо запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій зумовлені традиціями підготовки учителів, які склалися у вищому навчальному закладі.

М. Васильєва стверджує, що якість підготовки визначається вимогами державних освітніх стандартів, основною функцією яких є фіксація мінімуму необхідного обсягу знань та завдань нижньої граничної межі рівня підготовки, а їх упровадження повинно підвищити загальний рівень освіченості й, відповідно, якість підготовки в цілому [1]. Отже, чинний освітній стандарт у кваліфікаційній характеристиці випускника визначає, що повинен уміти вчитель.

Кваліфікаційна характеристика педагогічних працівників, для яких встановлені кваліфікаційні категорії, містить вимоги до професії “учитель”. Контент-аналіз їх змісту дає змогу виявити низку вимог, які частково пов’язані з професійною діяльністю учителя щодо запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі: “вивчає індивідуальні особливості школярів”, “настановленням і особистим прикладом утверджує повагу до принципів загальнолюдської моралі”, “готує вихованців до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди”, “додержується педагогічної етики, поважає гідність учнів”, “мусить знати дисципліни психолого-педагогічного циклу, у тому числі педагогіку, психологію, вікову фізіологію; індивідуальні характеристики учнів, питання формування різних учнівських колективів і керівництва ними; соціальні, культурні, інші умови навчання і виховання” [2]. Оскільки професійна діяльність майбутнього учителя за своєю природою конфліктна, то вона потенційно містить у собі конфліктогенність як показник дисфункції й одночасно розвитку системи. Очевидна суперечність між необхідністю включення до складу професійно важливих якостей конфліктогенних якостей і властивостей фахівця та відсутністю в кваліфікаційній характеристиці учителя конфліктогенних професійно важливих якостей-показників. Одна з характерних особливостей педагогічної діяльності вчителя полягає в тому, що він повинен опанувати не тільки теорію і сучасну технологію навчання і виховання, а й уміти розв’язувати конфліктні ситуації, які найчастіше виникають на міжособистісному рівні [3].

Загальнопрофесійний цикл дисциплін, які вивчаються у вищому педагогічному навчальному закладі, включає філософські, культурологічні, соціологічні, педагогічні науки. Згідно з вимогами до випускника вищої школи, фахівець у галузі гуманітарних наук повинен розуміти роль насильства й ненасильства в історії та людській поведінці, моральних обов’язків людини щодо інших і стосовно себе; мати уявлення про роль свідомості й самосвідомості в поведінці, спілкуванні та діяльності людей, розуміти значення волі й емоцій, потреб і мотивів, а також несвідомих механізмів у поведінці людини; вміти інтерпретувати власний психічний стан, володіти найпростішими прийомами психічної саморегуляції; володіти елементарними навичками аналізу навчально-виховних ситуацій, визначення та розв’язання педагогічних завдань. Очевидно, що загальнопрофесійна гуманітарна підготовка лише певною мірою забезпечує формування готовності майбутнього учителя до запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі, оскільки відсутній прикладний аспект професійно важливих властивостей і якостей, які формуються.

Особливістю курсу “Загальна психологія”, що викладається майбутнім учителям, є орієнтація на культурно-історичний досвід, нагромаджений людством стосовно пізнання та розвитку особистості, системи загальнолюдських цінностей, тобто гуманістична спрямованість. Програма курсу базується на концепції єдності загального та професійного розвитку особистості. Вона орієнтована на особистість, формування морально-особистісних та професійно важливих якостей, які в сукупності із системою психологічних знань, умінь та навичок становлять психологічні основи професійної майстерності майбутнього учителя.

Одночасно важливе значення має вивчення пізнавальної сфери особистості, психічних процесів та станів і можливостей формування психічних особливостей і якостей, необхідних для запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі.

Окремо слід виділити вивчення емоційної сфери, яка виражається уміньми співпереживати, відчувати настрій і душевний стан іншої людини й необхідними для майбутнього вчителя вміннями адекватно виражати свої емоції та почуття. Важливе значення для досліджуваної нами проблеми запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі має вивчення тем, пов’язаних зі становленням і розвитком особистості, її психіки, відчуттів, сприймання, пам’яті, мислення, пізнавальних процесів, уяви, мови, емоцій, почуттів, волі, здібностей, темпераменту, характеру тощо. Ці розділи прямо чи опосередковано формують уявлення про фактори, властивості, якості, риси особистості, що зумовлюють конфліктність або безконфліктність людини, особливості її поведінки в різних (у тому числі критичних) ситуаціях, схильність до позитивних або, навпаки, негативних комунікацій і спілкування з іншими людьми, тенденцію до толерантної чи агресивної взаємодії з оточенням.

Важливим аспектом цього курсу є акцент на взаємозв’язку спілкування й особистісного розвитку, ролі спілкування в психічному розвитку людини.

Дисципліна “Вікова і педагогічна психологія” орієнтує майбутнього учителя на засвоєння знань про індивідуальні особистісні особливості. Так, у межах курсу розглядають вікову періодизацію. Інтелектуальна зрілість, особистісне самовизначення, підготовка до сімейного життя, професійна спрямованість та новоутворення – це питання, що вивчаються у межах курсу стосовно особистості.

У курсі “Соціальна психологія” суттєвим є розділ міжособистісного спілкування, який розкриває причини конфліктів та шляхи їх подолання. Поверхово студенти мають змогу ознайомитися з поняттям конфлікту, його структурою і видами; динамікою і функціями, а також особистісними особливостями людини, що сприяють підвищенню конфліктності, та шляхами подолання і профілактики конфлікту.

Значні можливості для формування теоретичних знань щодо запобігання та розв’язання міжособистісних учнівських конфліктних ситуацій надає вивчення педагогічних курсів і встановлення їхніх зв’язків з психологічними курсами.

У курсі “Педагогіка” міститься певний потенціал для формування теоретичних знань майбутніх учителів стосовно конфліктних ситуацій. Студент знайомиться з основними категоріями педагогіки (навчання, виховання, формування, розвиток, освіта, самовиховання, самоосвіта), а також з міждисциплінарними поняттями, такими як особистість, діяльність, спілкування. У їх розкритті підкреслено роль конфліктів як фактора й джерела розвитку індивіда, об’єктивного й закономірного явища, що супроводжує розвиток людини, яка в діяльності та спілкуванні відкривається іншій особистості.

Потенційні можливості щодо теоретичної підготовки майбутніх учителів стосовно запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі

має розділ “Теорія виховання”. На лекціях підкреслювалось, що процес виховання як система дій вихователя і вихованця, взаємин “людина–людина” має свої закономірності. Тому ефективність виховного процесу безпосередньо залежить від того, наскільки педагогічно доцільно організована діяльність суб’єктів виховного процесу, їхні комунікативні зв’язки.

Для формування уявлень студентів про культуру міжособистісного спілкування, толерантні, безконфліктні стосунки у взаємодії з оточенням важливе місце посідає тема “Методи виховання”. При викладанні цього матеріалу наголошувалося на тому, що методи виховного впливу (безпосереднього й опосередкованого) як способи, прийоми спільної взаємопов’язаної діяльності вихователя і вихованців потребують від учителя спеціальних фахових знань для правильного вибору сприятливого морально-психологічного клімату в колективі.

Певні можливості для формування теоретичних знань щодо питань конфліктів надає вивчення розділу “Дидактика”, оскільки в сучасному розумінні навчання розглядається як процес суб’єкт-суб’єктної взаємодії, а смислом і метою освіти є людина в постійному розвитку, духовному становленні, гармонії її взаємин із собою та оточенням. Усе це передбачає гуманність, демократичність, особистісну спрямованість навчального процесу, який виконує функції освіти, виховання, розвитку, самовдосконалення особистості.

Важливе значення для вибору майбутнім учителем відповідної позиції у міжособистісних конфліктних ситуаціях має вивчення тем, передбачених “Педагогічною деонтологією”, яка надає студентам можливості щодо розгляду особливостей поведінки учителя в різноманітних ситуаціях. Оглядово приділено увагу й конфліктним ситуаціям. Акцент зроблений на осмислення сутності конфлікту в професійній діяльності педагога та формування умінь вирішення ситуацій конфлікту на основі деонтологічних принципів, норм та вимог.

Висновки. Отже, формування готовності майбутнього учителя до запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі не є метою професійної педагогічної підготовки, тому сучасний учитель недостатньо обізнаний із цією проблематикою.

Подальші дослідження будуть спрямовані на конкретизацію шляхів формування готовності майбутнього учителя до запобігання та розв’язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі.

Список використаної літератури

1. Васильєва М.П. Теорія педагогічної деонтології / М.П. Васильєва. – Х. : Нове слово, 2003. – 216 с.
2. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1994. – № 5–6.
3. Андреев В.И. Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В.И. Андреев. – М., 1995. – 125 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013.

Порохня Л.А. Особенности формирования готовности будущего учителя к предупреждению и решению конфликтных ситуаций в ученической среде в системе профессиональной подготовки

В статье рассмотрены проблемы формирования готовности будущего учителя к предупреждению и решению конфликтных ситуаций в ученической среде в процессе профессиональной подготовки. Проанализированы потенциальные возможности психолого-педагогических курсов в процессе профессиональной подготовки учителей относительно эффективного предупреждения и разрешения конфликтных ситуаций в ученической сре-

де. Сделан вывод о необходимости специальной подготовки студентов педагогического вуза к предупреждению и разрешению конфликтных ситуаций в ученической среде.

Ключевые слова: формирование, готовность, конфликтные ситуации, ученическая среда, будущий учитель.

Porohnia L. Peculiarities of formation of preparedness of future teachers to the prevention and resolution of conflict situations in the student programme training system

In the article the problems of formation of preparedness of future teachers to the prevention and resolution of conflict situations in the student programme in vocational training. Analyzed the potential psychological and pedagogical courses for training teachers on effective prevention and resolution of conflict situations in the student programme. Conclusion on the necessity of special training of students of pedagogical universities to prevent and resolve conflict situations in the student programme.

Formation of preparedness of future teachers to the prevention and resolution of conflict situations in the student programme is carried out in the framework of the educational process in higher educational institution. Загальнопрофесійний cycle of disciplines, which are studied in higher pedagogical educational institution includes philosophical, cultural, sociological, pedagogical science. According to the requirements of the graduate of the higher school, a specialist in the field of the Humanities should recognize the role of violence and nonviolence in history and human behavior, moral duties in relation to others and ourselves; have an understanding of the role of consciousness in behavior, communication and activities of people understand the meaning of the will and emotions, needs and motivation, as well as unconscious mechanisms in human behavior; be able to interpret your own mental state, to master the simplest techniques of psychic self-regulation; master elementary skills of the analysis of teaching and educational situations, identifying and solving pedagogical problems. It is obvious that the General professional humanitarian preparation contains some potential for the formation of preparedness of future teachers to the prevention and resolution of conflict situations in the student programme. Consider the possibility of psychological-pedagogical disciplines in this process.

The course "General psychology", which is taught for future teachers is the focus on the cultural and historical experience, accumulated by mankind in respect of knowledge and development of personality, universal values, that is, the humanistic orientation. An important aspect of this course is to focus on the relationship of communication and personal development, role of communication in the mental development of man.

Discipline "Age and pedagogical psychology" orients the future teacher of acquiring knowledge about individual personality traits.

The course "Social psychology" is significant section of interpersonal communication, which reveals the causes of conflict and the ways of overcoming them.

The course "Pedagogics" paid attention to the consideration of student team includes the concepts of the educational team, the attributes and functions; types and structure of student team; the dynamics of the team, its stages; the way of the unity of the student team.

Discipline "Pedagogical deontology" focuses on the understanding of the essence of the conflict in professional activity of a teacher and the formation of skills of the decision of conflict situations on the basis of the ethical principles, norms and requirements.

So: the formation of preparedness of future teachers to the prevention and resolution of conflict situations in the student programme is not the purpose of vocational pedagogical training.

Key words: formation, standby, conflict situations, students of the environment, teacher.